

LATINAMERIKA — ETT UNDERUTVECKLAT ELDORADO

Av pol. mag. TORSTEN ÖRN

»EL DORADO» kallade de spanska conquistadorerna hövdingen i ett indianrike i nordvästra Sydamerika, som vid ceremonier till solens ära brukade uppträda helt betäckt med guldstoff. De hittade honom aldrig, men benämningen har blivit en symbol för vad Cortéz, Pizarro och alla de andra som i sina bräckliga caraveller gav sig över Atlanten hoppades finna i den nya världen. I många fall hittade de guld nog att skruda sig som den legendariske soldyrkaren, men Latinamerika har trots det ännu inte blivit vad vi numera förstår med ett eldorado. Tvärtom räknas Latinamerika vid sidan om Asien och Afrika till de s. k. underutvecklade områden, som rymmer 85 % av jordens befolkning och endast disponerar över 38 % av dess inkomster. Ser man till levnadsstandard, läskunnighet, folkökningens relation till produktionsökningen och andra gängse kriterier på ett underutvecklat land, råder det ingen tvekan om att flertalet latinamerikanska stater och hela området som sådant måste hänföras dit.

Från Columbus till Roosevelt

Genom påven Alexander Borgias förmedling träffades 1494 en överenskommelse, som kom att innebära att större delen av den nya världen överlämnades till Spanien och en mindre till Portugal för katolsk mission. Spanien och Portugal skulle i århundraden behålla på sina exklusiva rättigheter i de nyupptäckta länderna. I all synnerhet gällde detta på det kommersiella planet. Handeln med det spanska Amerika blev ett privilegium inte ens för Spanien utan för Sevilla och under en tid även Cadiz. Först 1778 frisläpptes handeln mellan Spanien i dess helhet och kolonialväldet. Engelsmän, holländare och fransmän fick nöja sig med att hålla bulvaner i Sevilla, smuggla och röva de spanska silverflottorna, när dessa konvojerades över Atlanten. Ett första varaktigare genombrott gjordes genom freden i Utrecht 1713, då britterna utverkade rätt att under trettio år årligen få förse de spanska kolonierna med 4 800 negerslavar. Det säger sig självt, att denna

isolering — den omfattande smugglingen till trots — inte kunde verka stimulerande på Latinamerikas näringsliv, i all synnerhet som varken Spanien eller Portugal hörde till Europas ekonomiskt mera avancerade länder.

Väl så viktig som den politiska frigörelsen under och efter Napoleonkrigen var därför den kommersiella. Både Brasilien och de forna spanska besittningarna öppnades i ett slag för den expanderande världshandeln. Det redan industrialiserade Storbritannien, som verksamt stött frihetsrörelserna och med sin flotta hindrat den heliga alliansens makter att sända sina arméer över havet, blev de nya staternas i särklass viktigaste handelspartner. Britterna nöjde sig inte med att köpa latinamerikanska råvaror och sälja sina industriprodukter utan gjorde också jättelika investeringar i området. 1914 uppgick de brittiska investeringarna i Latinamerika sålunda till en miljard pund, varav en tredjedel i Argentina och en femtedel i Brasilien. Frankrike, Tyskland och Förenta Staterna hade tillsammans investerat för ungefär lika mycket. Trots dessa stora kapitalinsatser förändrades dock Latinamerikas karaktär av råvaruland inte nämnvärt under 1800-talet. Investeringarna gjordes nämligen inte i någon form av industri utan företrädesvis i kommunikationsväsendet och i exploatering av nya råvaror, framför allt mineraler. Följden blev att Latinamerika

stod i ett mycket intimt ekonomiskt beroende av Europa och i mindre utsträckning av Förenta Staterna som avsättningsmarknad och leverantör. Varuutbytet med Europa stod 1914 för 65 % av Latinamerikas utrikeshandel.

Det var emellertid inte bara kapital som sökte sig till Latinamerika utan också arbetskraft. Ungefär tio miljoner europeiska emigranter fann vägen till Latinamerika under halvseket före 1914. Endast något mer än sex miljoner blev dock bofasta där. Det rörde sig i första hand om italienare, spanjorer och portugiser, vilka relativt snabbt kunde assimileras. Inte utan skäl karakteriserade man vid denna tid Argentina som ett land i Amerika uppbyggt med brittiskt kapital och bebott av italienare som talade spanska. Det var de tempererade områdena i Argentina, Chile, Uruguay och Brasilien som drog till sig huvudparten av européerna. Från andra sidan jordklotet kom cirka en kvarts million japaner, som främst slog sig ner i Brasilien och utmed Sydamerikas nordvästkust. Vid sidan av dessa frivilliga immigranter tillfördes Latinamerika — isynnerhet Brasilien och Västindien ytterligare ett par miljoner neger-slavar. Först 1888 var slaveriet upphävt i samtliga latinamerikanska stater. Från Europa kom emellertid också en säsongmässig arbetskraft av stor betydelse för jordbruket i flera latinamerikanska länder. Italienska och spanska lantarbetare

krossade Atlanten två gånger om året för att arbeta i Sydamerika under vinterhalvåret och i hemlandet på sommaren.

Det första världskriget blev under dessa omständigheter en svår ekonomisk chock för Latinamerika, som i ett slag berövades köpare, leverantörer, kapital och arbetskraft. Ökade krav på industrialisering blev den logiska följd. Samtidigt kom det nordamerikanska inflytandet helt naturligt att ökas på det europeiskas bekostnad. 1930-talets depression avslöjade än mer eftertryckligt hur vanskligt det var för de latinamerikanska länderna att helt basera sitt näringsliv på export av en eller ett par råvaror. Införandet av imperiepreferenser, som gynnade dominions på Latinamerikas bekostnad på den brittiska marknaden, var särskilt kännbart. Under det andra världskriget kom Förenta Staterna att än en gång ta ett stort steg framåt jämfört med Europa på det ekonomiska området och gick nu definitivt förbi den gamla världsdelen som leverantör av varor och kapital och som avsättningsmarknad. Europas andel av Latinamerikas utrikeshandel har sålunda gått ner från 65 % 1914 till cirka 30 % i dag, medan Förenta Staterna och Canada svarar för drygt 50 %. De amerikanska investeringarna överträffar numera i nästan alla latinamerikanska länder de brittiska. Det spelade i detta sammanhang en stor roll att Förenta Staterna övergivit såväl Theodore

Roosevelts »big stick» som Tafts dollardiplomati till förmån för »the good neighbour policy» under Hoovers och i all synnerhet Franklin Roosevelts egid.

Från gult guld till svart

Det var i första hand ädla metaller som lockade spanjorerna till Latinamerika, och de årliga silverflottorna utgjorde länge Latinamerikas förnämsta bidrag till världsekonomin. Efter hand upptäcktes emellertid allt fler råvarutillgångar; koppar och salpeter i Chile, kol i Peru, järnmalm i Brasilien och Venezuela, olja i Venezuela och flera andra länder. För närvarande svarar Latinamerika för omkring 40 % av världens silverproduktion, 20 % av dess oljeproduktion, mellan 15 och 20 % av produktionen av tennkoncentrat, koppar-, bly- och zinkmalm, 10 % av järnmalmsproduktionen och 5 % av guldproduktionen.

På jordbrukets område intresserade man sig först för tobaks- och sockerrörsodling i Västindien och Mellanamerika. I dag är kaffeodlingen i Brasilien, Colombia och Centralamerika den mest givande, men också odlingen av kakao, bananer, bomull och gummi är betydande. Den ökade arbetskraften och de förbättrade kommunikationerna i slutet av 1800-talet gjorde Argentina och Uruguay till två av Europas viktigaste leverantörer av vete, kött, ull och hudar. Latinamerika står i dag för omkring 80 % av världens kaffeproduktion, 30 % av pro-

duktionen av kakaoböner, 25 % av sockerproduktionen, samt mellan 10 och 20 % av produktionen av naturgummi, bomull och råtabak. I Latinamerika finns vidare omkring 20 % av världens hästbestånd, 15 % av antalet nötkreatur och 10 % av fårbeståndet.

Trots dessa rikedomar är emellertid nationalinkomsten per capita i Latinamerika en av de lägre i världen.

Ekonomisk avkolonialisering

Vad som gör Latinamerikas ekonomi så bräcklig och som i första hand förhindrar ett planmässigt framåtskridande är att nästan alla de tjugo republikerna alltjämt är beroende av utförsel av en enda eller i bästa fall ett par råvaror. Petroleum står för omkring 90 % av Venezuelas export, kaffe för omkring 85 % av Colombias, 70 % av Brasiliens och mellan 50 % och 85 % av Salvadors, Guatemalas, Haitis och Nicaraguas, socker för 75 % av Cubas, tenn för 66 % av Bolivias, koppar för 55 % av Chiles, bananer för mellan 50 % och 60 % av Honduras och Panamas, ull och ylleveror för 50 % av Uruguays och animaliska produkter för omkring 50 % av Argentinas. Att Latinamerika mer än hundra år efter sin politiska frigörelse alltjämt har en ekonomi som så föga skiljer sig från den man vanligen finner i koloniala områden måste betecknas som anmärkningsvärt och ger för övrigt ett visst perspektiv på ansträng-

ningarna i de länder, som först på senare år frigjort sig från kolonialt herravälde. Världsmarknadspri- serna på de råvaror som Latinamerika bidrar till världshushållningen med, har visat sig vara ytterst instabila. De försök, som gjorts efter andra världskriget att genom internationella råvaruöverenskommelser stabilisera dem, har inte heller blivit någon entydig framgång. Till bilden hör också, att efterfrågan på flertalet av latinamerikanska råvaror är tämligen oelastisk och att konkurrensen på världsmarknaden är mycket hård.

Det intima beroendet av de oberoendeliga världsmarknadspri- serna har helt naturligt givit upphov till krav på ett mera differentierat näringsliv och om möjligt total självhushållning. För att kunna genomföra en sådan politik krävs emellertid kapital. En del kan tas från exportintäkterna, men huvuddelen måste fås genom utländska investeringar. Före det första världskriget utgjorde detta inte något problem i och för sig, men det utländska kapitalet var mera intresserat av investeringar i råvaruexploatering och kommunikationer än i utbyggandet av ett mångsidigare näringsliv. Efter den internationella kapitalmarknadens sammanbrott kompenseras bortfallet av europeiskt kapital av att den gode grannens politik under den rooseveltska eran innefattade en betydande våg av amerikanska investeringar och allehanda stödåtgärder. Cirka 40 % av de

amerikanska investeringarna i utlandet vid denna tid gjordes i Latinamerika. Efter det andra världskriget har emellertid läget allvarligt försämrats. Den amerikanska hjälpverksamheten har nästan helt omdirigerats till mera utsatta fronter i det kalla kriget, och man framhåller indignerat söder om Rio Grande, att enbart Holland under efterkrigstiden erhållit större amerikansk hjälp än de tjugo latinamerikanska staterna tillsammans. Vad det privata kapitalet beträffar måste flera av republikerna sägas ha misslyckats att skapa ett för utländska investeringar gynnsamt ekonomiskt och politiskt klimat, även om det nu blivit regel att en ny revolutionsregim övertar den gamlas förpliktelser. Det är emellertid också fråga om en *circulus vitiosus*; för att åstadkomma större differentiering behövs utländskt kapital, men så länge beroendet av världsmarknadspriserna fortsätter ter sig riskerna vid investeringar för stora. Den djupt rotade nationella stoltheten tar sig i flera länder också stundom uttryck i lagstiftning och andra åtgärder som försvårar kapitalimport och utländska investeringar. Viljan till ekonomiska och sociala förbättringar och motviljan mot att begagna erforderliga medel har försatt många latinamerikanska regeringar i ett olösligt dilemma. De europeiska makterna bombarderar visserligen inte längre kusterna från sina kanonbåtar, och amerikanerna låter inte landsätta marinsoldater,

så fort ett land på grund av egen oförmåga eller fallande råvarupriser saknar möjlighet att fullgöra sina förpliktelser, men affären Guatemala 1954 gav ändå många glödande nationalister vatten på sin kvarn i fråga om riskerna att svälja utländskt kapital. I många fall skulle vidare en rationellare ekonomisk utveckling utan tvivel rycka undan grundvalarna för en ostörd fortsättning på den statiska socialgruppering, som är förutsättningen för den inrikespolitiska maktbalans som utmärker flertalet latinamerikanska länder. Det förtjänar att framhållas i detta sammanhang, att de fattiga latinamerikanska staterna med sin fredliga utrikespolitik anser sig böra och kunna satsa omkring 40 % av statsutgifterna på militära ändamål. Det lilla Costa Rica, som berömmar sig av att ha fler lärare än soldater, utgör ett lysande undantag. Bristen på investeringsvilligt kapital är inte det enda problemet. Befolkningsutvecklingen är ett annat och minst lika väsentligt. Latinamerikas folkökning är för närvarande den högsta i världen, 2,3 % om året, varvid Mexico leder med 2,9 %. För några år sedan gick Latinamerika om Förenta Staterna i folkmängd, och i dag har det över 180 millioner invånare eller lika mycket som Förenta Staterna och Canada tillsammans. Tillgången på arbetskraft är emellertid högst varierande. I det caribiska området hotar ett överbefolkningsproblem, men på andra håll hämmar bristen

på arbetskraft allvarligt den ekonomiska utvecklingen. Arbetskraftens internationella rörlighet har ju minskat även den sedan 1914, och man har ännu inte i alla länder förmått integrera den stora del av den färgade befolkningen — i vissa länder över 25 % av landets befolkning — som lever sitt eget nära nog för-columbianska liv i ett modernt näringsliv. Allt eftersom industrialismen vunnit insteg har man emellertid kunnat konstatera, att arbetskraften i flertalet latinamerikanska länder i alldeles ovanligt hög grad lämpar sig för industriell sysselsättning. I flera länder saknas dock ännu ett erforderligt minimum av folkbildning. Här som på andra håll gäller det emellertid självfallet att få produktionskurvan att stiga snabbare än befolkningskurvan.

Ännu en flaskhals för den industriella utvecklingen är den ringa förekomsten av energikällor. Latinamerikas kolproduktion utgör endast $\frac{1}{2}$ % av världsproduktionen, och området tycks sakna större koltillgångar. Vattenkraft finns där emot men kräver omfattande investeringar för att kunna exploateras. I detta läge är det inte underligt att en veritabel oljefeber grasserar i många länder. Ännu är det dock bara i Venezuela och ett par andra caribiska stater som oljan hunnit få industriell betydelse. I Argentina och Bolivia anser man sig emellertid också ha kunnat konstatera betydande oljefyndigheter, men där liksom i Brasilien har exploate-

ringen fördröjts av strider om i vilken regi utnyttjandet skall ske och om hur det skall finansieras.

Den industrialiseringsprocess, som inleddes i Latinamerika under det första världskriget, skiljer sig till sina verkningar delvis rätt väsentligt från den, vi tidigare upplevt i Europa. Den har nämligen inte resulterat i samma snabba välståndsspridning som här. Framför allt har verkningarna varit oerhört lokalt begränsade. Härtill bidrar i hög grad de på många håll alltjämt bristfälliga kommunikationerna. I de andinska länderna lever folk på alla stadier; för-kolonialt, kolonialt och i atomålderns. Brasilien och Venezuela har föga mer än en tunn kustfasad av sjudande modernt näringsliv. Just utvecklingens ojämnheter har redan givit upphov till betydande ekonomiska, sociala och politiska problem, som det torde ta lång tid att komma till rätta med.

Det saknas emellertid inte ansträngningar att förändra läget till det bättre. I flertalet länder uppmuntras industrialiseringen genom ett på sina håll mycket invecklat system av multipla växelkurser, tullar, import- och exportrestriktioner, vilkas gemensamma syfte är att skydda valutareserven, underlätta importen av kapitalvaror, fördyra importen av lyxvaror och skydda den inhemska produktionen mot utländsk konkurrens. På senare år har man ansett sig kunna förenkla systemet genom införandet av en officiell växelkurs för angelägna va-

ror och en fri valutamarknad för andra. Mexico, de nio centralamerikanska staterna, Venezuela, Colombia, Ecuador och Bolivia har proklamerat sig som dollarländer. Brasilien och Argentina har multilateraliserat sina betalningsförbindelser med flertalet västeuropeiska länder inom ramen för de s. k. Haag- och Parisklubbarna, vilket haft en gynnsam effekt för handeln.

Vid sidan av den handelspolitiska utvecklingen har man på senare år kunnat glädja sig åt upptäckten av nya råvarufyndigheter. I Venezuela har man sålunda börjat exploatera betydande järnmalmsfält. Perus mineraltillgångar har visat sig vara rikare och mera mångsidigt sammansatta, än man tidigare räknat med. I Argentina och Bolivia fäster man stora förhoppningar vid de nyupptäckta oljefälten. I Brasilien åter har man börjat ägna större uppmärksamhet åt odling av kakao och bomull vid sidan av kaffet.

Till framstegen på senare år bör man självfallet också räkna de på många håll energiska försöken att bekämpa analfabetism, barnadödlighet och farsoter och att överhuvud taget inpassa de tidigare försummade områdena och befolkningselementen i ett modernare utvecklingsschema. I detta sammanhang bör framhållas, att kvinn rörelsen i flertalet länder nått påtagliga resultat, och att rasfördomar — även om de finns — inte är på långt när lika framträdande som i anglosachsiska länder.

Latinamerika och det ekonomiska samarbetet

Sitt intresse för internationellt samarbete demonstrerade de latinamerikanska staterna redan under mellankrigstiden, då flertalet av dem i motsats till Förenta Staterna anslöt sig till Nationernas Förbund. Efter det andra världskriget har flertalet sökt inträde i nästan alla internationella organisationer, som stått öppna för dem. I FN hade de ända till nyintagningarna 1955 en faktisk vetorätt i generalförsamlingen genom att de tillsammans behärskade $\frac{1}{3}$ av rösterna. En särskild ekonomisk FN-kommission för Latinamerika (ECCA) upprättades kort efter krigsslutet och fick sitt säte i Santiago de Chile. Under ledning av sin argentinske chef Raul Prebisch har ECLA:s sekretariat utfört många grundläggande undersökningar om de ekonomiska utvecklingsmöjligheterna och i samarbete med de nationella planeringsorgan, som nu efter chilenskt föredöme finns i nästan alla staterna, tagit initiativet till åtskilliga lovvärda projekt. Medlemskapet i Världsbanken (IBRD) och Internationella Valutafonden (IMF) har givit de latinamerikanska länderna många fördelar i form av investerings- och stabiliseringskrediter. Drygt en fjärdedel av Världsbankens långivning har sålunda gått till Latinamerika. Brasilien, Chile, Uruguay, Peru och de tre västindiska örepubliker är även verk-

samma inom GATT. Så gott som samtliga är dessutom medlemmar i UNESCO, Världshälsoorganisationen (WHO), FN:s livsmedels- och jordbruksorganisation (FAO) och Internationella arbetsorganisationen (ILO).

Det säger sig självt, att internationellt samarbete i dagens läge för de latinamerikanska staterna i första hand betyder samarbete med den mäktige grannen i norr. Detta samarbete, som inleddes med den första panamerikanska kongressen i Washington 1889, är i dag ytterst finmaskigt. Som topporgan fungerar »the Organization of American States» (OAS). Förutom politiskt och militärt samarbete rör det sig bl. a. om tekniskt bistånd på olika områden och byggandet av en »Pan American Highway» från Alaska till Eldslandet. Dessa arbeten finansieras i allmänhet till omkring 70 % av Förenta Staterna via Export-Import Bank.

En fråga som på sista tiden stått i centrum för den ekonomiska debatten även i Latinamerika är uppbyggandet av någon sorts gemensam marknad. Guatemala, Honduras, Salvador, Nicaragua och Costa Rica tycks trots sina stundtals blodiga inbördes strider ha kommit långt på vägen mot ekonomisk integration. Mera vagt har det talats om ökat regionalt samarbete mellan La Platäländerna Argentina, Brasilien, Uruguay och Paraguay. De integrationsöverläggningar avseende hela Latinamerika, som i följd ägde rum i

Montevideo, La Paz och Buenos Aires i ECLA:s och OAS:s regi, avslöjade emellertid, att vägen till ett effektivt regionalt samarbete i produktionsbefrämjande syfte alltjämt är mycket lång. Integrationens fördelar bedöms också rätt olika i olika länder.

Däremot är man i Latinamerikanska ganska enig i sin fruktan inför uppbyggandet av en gemensam marknad och ett frihandelsområde i Västeuropa, allrahelst om stora delar av Afrika kommer att inkluderas i detta samarbete. Dessa afrikanska områden skulle nämligen då få lättare att dra till sig europeiskt kapital och lättare att finna avsättning i Europa för bl. a. kaffe, kakao, bomull, koppar och järnmalm än de latinamerikanska staterna.

Eldorado på väg?

Skall Latinamerika inom överskådlig tid upphöra att vara ett underutvecklat område och bli det eldorado conquistadorerna var ute efter och som Stefan Zweig tyckte sig känna försmak av i Brasilien? Det saknas inte anledning till en viss optimism. Naturrikedomarna har visat sig vara långt större och värdefullare, än man trodde för bara ett årtionde sedan, och till de nya som kommit i dagen hör sådana begärliga ting som olja och järnmalm. Hemmaindustrierna har redan nått en sådan produktionsnivå, att effekten av en konjunktur-

försämring sannolikt skulle bli väsentligt mindre ödesdiger, än vad den blev på 1930-talet. Att även den färgade befolkningen på många håll med sådan framgång kunnat inordnas i industrialiseringsprocessen hör till de mest positiva inslagen i dagens Latinamerika. Den ekonomiska utvecklingen och därmed uppkomsten av ett bredare medelklasskikt och en mera medveten arbetarklass har i allt fler länder börjat undanröja grundvalarna för den traditionella oftast statistiskt inrik-

tade sociala och politiska maktbalansen. Nationell och regional integration har erkänts som målsättning. Att utvecklingen på lång sikt sålunda kan förefalla någorlunda ljus — i varje fall om man jämför Latinamerika med andra underutvecklade områden — utesluter dock ingalunda risken för tillfälliga sociala och ekonomiska anpassningskriser och en fortsatt relativ efterblivenhet på det teknisk-ekonomiska området jämfört med äldre industrinationer.